

Тема: "Є.Гребінка (1812-1848). Життя і творчість"

План

1. Біографічні відомості.
2. Байкарська спадщина Є.Гребінки.
3. Поетична творчість.
4. Прозові твори.

Література

1. Брайко О. Роман Є.Гребінки "Доктор" як соціальний наратив: текст та інтертекст // Слово і час. – 2005. – № 3. – С. 51-64.
2. Єфремов С. Історія українського письменства. – К.: Феміна, 1995. – С. 342-345.
3. Задорожна Л. Євген Гребінка: Літературна постать. – К.: Твім інтер, 2000. – 160 с.
4. Зубков С. Євген Гребінка // Гребінка Є. Твори: У 3-х т. – Т. 1.: Байки, поезії, оповідання, повісті. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 5-39.
5. Ковалець Л. У Петербурзі він був українцем: Є.Гребінка у пошуках свого хреста і своєї слави // Дивослово. – 2000. – № 6. – С. 7-8.
6. Нахлік Є. Від "національної туги" до соціально-критичного мислення: фольклорно-історичний роман "Чайковський" Є.Гребінки // Нахлік Є. Українська романтична проза 20-60 років XIX століття. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 74-92.
7. Шевченко В.Ф. Українська історична поема / Перша половина XIX ст. – Запоріжжя: ЗДУ, 1993. – 186 с.

Українське суспільство у 20-30-х роках, коли зростав талант Є.Гребінки, розвивалося в умовах загострення суспільно-політичних відносин, зростання ліберальних і радикальних настроїв. Після наполеонівської війни 1812 року, коли багато громадян Росії та України ознайомилися з життям Європи й порівняли його зі своїм середньовічним кріпацтвом, почали виникати таємні політичні товариства, з яких 14 грудня 1825 року виросло декабристське повстання в Петербурзі. 28 грудня це повстання відбулося в Україні, під Васильковом, де збунтувався піхотний полк, заготований декабристами. Новий спалах національної самосвідомості після придушення декабристського руху відбувся під час польського повстання 1830 року, яке знайшло жвавий відгук у середовищі радикально настроєного українського громадянства. Прояви українського національного відродження, зініційовані польським визвольним антиросійським рухом, ширилися на Лівобережній Україні. Водночас на Правобережній Україні, на колишніх українських землях Польщі, розвиток національної самосвідомості відбувався під впливом української школи польських письменників, найяскравішими представниками якої були Северин Гоцинський, Богдан Залеський, Антін Мальчевський, Юлій Словацький, Тимко

Падура. У ті часи починали свою діяльність Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Микола Гулак, Опанас Маркович. Уже було видано славнозвісний збірник українських пісень Михайла Максимовича. Надзвичайною популярністю користувалася «Енеїда» І.Котляревського, яка започаткувала нову українську літературу, писану живою народною мовою. Ці прояви національного відродження в часи царювання Миколи I викликали непримиренну ворожість. Царизм в усіх проявах національного життя вбачав сепаратизм і вживав заходів щодо остаточної асиміляції українських провінцій. У таких умовах виник так званий романтичний напрям української літератури дошевченківського періоду, яка живилася подіями народного життя й надихалася ідеями національного відродження. Є.Гребінка, як і багато хто в українській, російській та польській літературі, вдавався в умовах миколаївської реакції до жанру байки, яка мала в Україні давні традиції й досягла найвищого рівня у XVIII столітті в «Баснях Харьковских» Г.Сковороди та в російських байках І.Крилова. Славу Є. Гребінка здобув літературною діяльністю. Він автор понад 40 повістей, романів і оповідань.

До оцінки літературної постаті Є.Гребінки зверталися його сучасники – М. Костомаров, П. Куліш, Г. Квітка-Основ'яненко, Л. Срезневський; увага до творчості митця і в літературознавців наступної епохи – Олени Пчілки, М. Петрова, і в сучасних дослідників: Б. Деркача, П. Волинського, С. Зубкова, Л. Задорожної.

Тогочасні погляди Є. Гребінки виразно виявилися в передмові «Так собі до земляків» та післямові «До зобачення» до альманаху «Ластівка», у яких подано сентиментально-ідилічні картини сільського життя в рідному краю. Сама поява «Ластівки» була явищем першорядним. Альманах відіграв позитивну роль у розвитку й згуртуванні української літератури. У ньому друкувались твори прогресивно-романтичного та реалістичного характеру – поезії та уривок з поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка, уривки з «Москаля-чарівника» І. Котляревського, «Сердешна Оксана» Г. Квітки-Основ'яненка, байки та «Українська мелодія» Є. Гребінки, поезії В. Забіли, О. Афанасьєва-Чужбинського та ін. До того ж альманах з'явився тоді, коли загострилася дискусія про характер і межі української літератури. Він показав, що література українською мовою існує вже в широкому географічному масштабі – від Полтави й Харкова до Петербурга та ще й у найрізноманітніших жанрах: повість, водевіль, байка, героїко-романтична поема, лірика, переспіви тощо.

Є.Гребінка прожив 36 років, половина з яких була віддана літературі. Народився він 21 січня 1812 р. на хуторі Убіжище (його називали Гребінчин Яр), поблизу Пирятина, в родині небагатого поміщика, відставного штабс-ротмістра. Усвідомивши значення краси рідного краю для свого духовного

формування, Є.Гребінка не раз оспівуватиме його. Підтримала і розвинула у ньому потяг до краси його нянька. Перший учитель – Павло Іванович Гуслистий, дав належну підготовку.

Навчався в Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька. Ніжин 1820 р. мав ранг повітового міста зі своїм гербом, у якому був збудований лицей на кошти канцлера Олександра Андрійовича Безбородька та його брата Іллі, який 1805 р. отримав дозвіл від царя Олександра I на «заснування в Малоросії училища вищих наук». А вже 4 вересня 1820 р. в Ніжині було урочисто відкрито новозбудовану гімназію, яка разом із Харківським університетом забезпечувала до відкриття 1834 р. Київського університету потреби у вищій науці. Курс навчання був розрахований на 9 років, сюди приймали дітей 9-11 років. Перелік предметів, що тут викладали, можна було опанувати «*Labore et zelo*» – «Працею та ретельністю», як написано було на фронтоні споруди, ілюструє фаховий та інтелектуальний рівень особи, яка після завершення навчання здобувала кваліфікацію дійсного студента і чин 14-го класу. Вищі знання винагороджувалися ступенем кандидата і чином 12-го класу. Є. Гребінка закінчив Ніжинську гімназію вищих наук 1831 р. у складі 6-го випуску, однокурсниками якого були М. Новицький. Син старшого брата Г. Квітки-Основ'яненка.

Є. Гребінка любив малювання. Шаноба до малярства супроводжувала його все життя, чим пояснюється мистецьке оточення у Петербурзі, де постійно спілкується з К. Брюлловим, А. Мокрицьким, І. Сошенком, Т. Шевченком О. Штернбергом.

Далі – три місяці служив у резервах 8-го Малоросійського козачого полку. Після розформування якого переїздить на хутір, де пробує до 1834 р. Біографи вважають цей час зужитим на марноту світського життя. 1831-1834 рр. – найменш досліджені. Є. Гребінка жив в оточенні повітового чиновництва та дрібномаєткового дворянства, які згодом стали прототипами його творів.

У цей час з'являються друком його перші твори: «Рогдаєв пир», «Будяк да Конопляночка» і «Пшениця» («Украинский альманах», 1831), уривки з перекладу «Полтава».

У Петербурзі спочатку влаштовується чиновником Комісії духовних училищ, а з серпня 1835 р. поєднує канцелярську службу з викладанням російської словесності в Дворянському полку

1834 р. виходять друком його байки «Малороссийские присказки» (повторно в 1836 р.). Звернення Є. Гребінки до приказок мало подвійний характер: безпосереднє використання приказки як влучного вислову і побудова байки в наближенні до приказки з розгортанням її образів і сюжету. Інколи

приказка визначає лише мораль, сама не цитується, перетворюючись на розгорнуту метафору однак буває, що приказкою виражена заключна мораль, а байка вмотивовує її провідну думку. Образи його байок виходять за межі звичних алегорій, вони життєві.

Почав писати прозу російською мовою. 1835 р. альманах «Осенний вечер» започаткував публікацію прозових творів. Під заголовком «Малороссийские предания» опубліковано оповідання «Страшный зверь» та «Сто сорок пять». У 1837 р. з'являються «Рассказы пирятинца». Його творчому зростанню сприяла дружня критика й підтримка В. Белінського.

З 1837 р. повністю переходить на роботу в Дворянський полк, а з 1841 р. – в 2-й кадетський корпус. Одночасно, в інших військово-навчальних закладах, крім української мови і літератури, він викладає мінералогію, ботаніку і зоологію.

Є. Гребінка був знайомий з І. Котляревським.

На 1837-1838 рр. припадає знайомство Є. Гребінки з Т. Шевченком. Велика роль Є. Гребінки у вирішенні долі молодого Тараса, хист якого він оцінив відразу. Важливість цього була безперечною. Він був вчителем Т. Шевченка на певному етапі його учнівства: давав йому читати твори О. Бодянського, П. Гулака-Артемівського, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського і свої; водить його в коло кращих ерудованих людей в Україні – збирались у Мойсівці, їздили в Качанівку. Отже, три іпостасі – забезпечення належною для освіти літературою, розстановка належних акцентів у здобутих знаннях, уведення в коло талановитих людей – те, що зробив байкар.

У 1840 р. позиції в цих стосунках неминуче мали помінятися – завдяки виходу в світ «Кобзаря» та його оцінці. Це означало. Що місія Є. Гребінки в цій долі вичерпалась. Їхні долі виявилися неспівмірними, їхні таланти нерівноцінними, а їхнє життєве призначення несуть голосним. В історії української культури Є. Гребінка залишився навечно як щирий учасник у вирішенні Шевченкової долі, коли брав участь і у викупі його з кріпацтва та допоміг видати «Кобзар» 1840 р.

1840 р. були опубліковані повісті «Верное лекарство», «Горев Николай Федорович».

1841 р. – повісті «Кулик», «Записки студента», схвально зустрінуті читачами і критикою.

1843-1844 рр. – найплідніше в діяльності Є. Гребінки: надруковано 9 повістей і оповідань, поему «Богдан», два романи «Чайковский» і «Доктор».

1845-1846 рр. – оповідання «Иван Иванович»; 1847 р. – «Приключения синей ассигнации».

Є. Гребінка був зайнятий виданням добірки творів «Романы, повести и рассказы Евгения Гребенки», із якого встиг опублікувати 8 перших томів.

Сучасники тепло згадують Є. Гребінку-педагога, відзначають його спокійний характер, любов до літератури, демократизм. Обсяг літературної праці останніх років життя свідчить про подвижництво і самовідданість письменника, адже йому доводилось докладати чимало зусиль, змагаючись із сухотами.

У 1844 р. Є. Гребінка в Покровській церкві с. Рудки повінчався з Марією Василівною Ростенберг. Саме очам цієї прекрасної жінки ми зобов'язані появі безсмертних творів літератури – романсу «Очи черные, очи страстные», написаного ним у 1843 р.

Немало зусиль витрачає на викладацтво. З думкою про освіту для народу 17 травня 1847 р. в с. Рудки Лубенського повіту Полтавської губернії (тут був маєток батьків дружини) відкриває школу, винаймає двох учителів.

Офіційне начальство, як писав перший біограф М. Михайлов, ставилося до нього стримано: тільки в грудні 1838 р. він за «усердную службу» був все милостивіше пожалований піврічним окладом та через 10 років, у вересні 1848 р., представлено до височайшої нагороди. Але Є. Гребінка не дочекався її. 15 грудня 1848 р. він помер від туберкульозу вчителем 3-го роду в чині колезького радника. Згодом тіло його було перевезено на Україну й поховано в Мар'янівці, поряд з рідним Убіжищем.

Є. Гребінка здобув собі славу визначного українського байкаря, усього їх 27. Він творчо переосмислив здобутки попередників у жанрі байки й надав їм ширшого жанрового звучання, ввівши в них українські реалії та думки, що відображають світогляд українського селянина. У байках Є. Гребінки відбито соціальні суперечності тогочасної дійсності. Езопівською, сповненою алегорій мовою, він, бачачи соціальну й національну несправедливість тогочасної царської Росії, наважувався говорити сміливу правду.

Його байці притаманні ті якості, що загалом характерні для жанру: теми творів скеровані на гострі проблеми суспільства, авторська оцінка явищ життя визначається з демократичних позицій, переважає сатирично-викривальний план твору, дидактичний пафос, настановна, повчання, твори пишуться у віршованій формі. Індивідуальні риси: самобутній сюжет, нова фабула. Він розвиває байкарські традиції Г. Сковороди.

Майже в усіх його байках хижакам і гнобителям протистоїть простий чоловік, який має здоровий глузд і мораль, і цим протиставляється автором багатим, крутіям, здирникам, чинодралам. Наприклад, у байці «Ведмежий суд» він викриває тогочасні порядки, продажність і корупцію в судових установах миколаївської Росії, де судді, Ведмеді та Вовки, за доносом Лисиці готові

розтерзати жертву, бідолашного Вола, за те, що той лиш «їв сіно, і овес, і сіль». Вола за скоєні злочини «справедливий» суд постановив ...четвертувати І м'ясо розідрать суддям на рівні часті, Лисичці ж ратиці оддать. Байкар представив програму суспільно-правового та індивідуального існування, яке, на його думку, повинно здійснюватися за тими приписами життя, що не мають у суті своїй нічого суперечливого з одвічними цінностями.

У байках Є. Гребінки наявна гармонія між двома художніми планами: морально-етичною та суспільною візіями («Будяк да Конопляночка», «Рибалка», «Яміль»).

Більшість байок Є. Гребінки – «Зозуля да Снігир», «Сонце да Хмари», «Рожа да Хміль», «Школяр Денис», «Грішник», «Ворона і Ягня», «Вовк і Огонь» та інші – своїм корінням сягають у народну творчість і побудовані на зіставленні двох моралей – панської і народної, хижацької і гуманної. Для своїх байок Є. Гребінка використовує традиційні в народній творчості персонажі Ведмедя, Вовка, Лисиці, Орла, а з другого боку постають Віл, Зозуля, Снігир, Ягня, Конопляночка. Завдяки цьому образи й ідеї його творів були зрозумілими для народу й виконували свою моралізаторську та повчальну роль. В одній з кращих своїх байок – «Вовк і Огонь» Є. Гребінка у досить сміливій критичній формі так висловлює характер взаємовідносин між багатими і бідними: «З панами добре жить, Водиться з ними хай тобі Господь поможе, Із ними можна їсти й пить, А цілувать їх – крий нас боже!»

У своїх байках, коротких мініатюрах, побудованих, як у драматичних творах, на протиставленні й зіткненні характерів, добра і зла, Є. Гребінка досяг простоти й легкості стилю, влучності характеристики персонажів, завдяки чому його твори стали явищем в українській літературі того часу.

Ми знаємо три типи байок: у байці-казці діють головним чином люди, а не звірі, для сюжету характерний просторий виклад, детальні описи обставин, пейзажу, тощо; мораль байки окремо не виділяється, а безпосередньо впливає з розповіді. Для байки-приказки характерна гранична лаконічність, у неї, як правило, нема розповідної частини, а загальну схему завершує прикінцева сентенція, функції якої часто виконує народна приказка чи приповідка.

Є. Гребінка орієнтувався на І. Крилова і сам писав таке: «Долгом поставлю известить почтеннейших читателей, что содержание некоторых присказок взято мною из басен Крылова и других в сем роде писателей». Але байкар зумів чітко виявити власну творчу індивідуальність. І. Франко писав: «Гребінка йшов шляхом, прокладеним в російській літературі Криловим, але йшов досить самостійно, не наслідуючи Крилова, вносячи в свої байки український пейзаж і світогляд українського мужика». Як байкар Є. Гребінка займає перше місце в нашій письменстві. Його байки визначаються ярким

національним і навіть спеціально лівобережним українським колоритом, здоровим гумором і не менш здоровою суспільною і ліберальною тенденцією.

Є.Гребінка успішно виступав як прозаїк у той час, коли література переживала великі зміни. Народ, як зображення літератури і її споживач, вимагав від літератури інших якостей. Отож письменники звертались до народної творчості, яка служила джерелом пізнання народу, зразком художнього узагальнення та вираження думок. Творчість прозаїка розвивалася в напрямку від романтизму до реалізму. Щире співчуття до «маленької людини»-трудівника, увага до побуту й звичаїв народу, близький зв'язок з народною творчістю – визначальні ознаки прози.

З дитинства майбутній письменник виявляв особливу увагу до історії. Він автор історичних повістей, нарисів та роману «Чайковський», присвяченого подіям визвольної війни 1648-1654 років. Цей роман І.Франко називав улюбленим твором галицько-руської молоді 60-70-х років. Створено його на основі родинних переказів, оскільки мати Є.Гребінки походила з роду Чайковських. У «Чайковському» Є.Гребінка, продовжуючи лінію М.Гоголя, творами якого тоді зачитувалися Росія й Україна, створив широке епічне полотно, зобразив суворе життя козаків, їхню мужність і вірність у дружбі. Європейські романтики створили два типи романів: роман про історичні звичаї («нрави») і роман про історичні події та історичних осіб. У романі «Чайковський» боротьба Запорозької Січі та лівобережної України проти татарських набігів відтворена епізодично. Згадка про похід козаків у Крим і зображення нападу татар на Лубни не складають єдиного причиново-наслідкового ланцюга, з якого б вибудовувався історичний сюжет. Отже, «Чайковський» – це роман про історичні звичаї. Майже кожний розділ роману супроводжується епіграфом, п'ять з яких узяті з творів Т. Шевченка. Перевидаючи твір у 1848 р., автор зберіг їх, знявши тільки прізвище автора. Це було першим, хоч і анонімним підцензурним передруком рядків поета-засланця. У центрі роману – романтична любовна інтрига з надзвичайними пригодами, багатьма надуманими ситуаціями. На образах полковника Івана, Микити, Гадюки, Касяна, які є втіленням історичної людини, відбилися романтичні риси, які контамінувалися з реалістичними: героїзація характеру й поведінки, поетизація козацької стихії, уславлення в них волелюбності, гіперболізація «природності», підкреслення їхньої винятковості.

«Нежинский полковник Золотаренко» – це перша історична повість, у якій Є. Гребінка з симпатією зобразив козацтво. В основу твору лягли події часів війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького

Є.Гребінка звертався й до так званих злободенних тем, дуже гостро вирішуючи тему маленької людини у жорстокому суспільстві. Недарма його

роман «Доктор» майже через півстоліття після смерті Є.Гребінки А.Чехов називав серед кращих творів тогочасної літератури, гідних для перевидання й народного читання. Велику популярність у другій половині XIX ст. мали також повісті Є. Гребінки «Приключения синей ассигнации» та «Кулик», у яких він у традиціях гоголівських творів показав жорстоку владу грошей у суспільстві.

Окремою, а, може, з сьогоднішнього погляду, найяскравішою гранню творчості Є. Гребінки є його лірична поезія українською та російською мовами. Кращі з-поміж українських поетичних мініатюр – «Українська мелодія» («Ні, мамо, не можна нелюба любити»), «Човен», «Опять передо мной знакомые поля». А російський романс на слова Є. Гребінки «Очи черные, очи страстные» приніс Є. Гребінці ще й світову славу.

Його поезії фонетично милозвучні, композиційно вишукані, інтонаційно й жанрово різноманітні. Чільне місце в них займає мотив палкого кохання. У романтичних шатах опоетизована природа, здатна одухотворювати людину. Автор не оминув і мотиву суспільної ролі митця та народної пісні, що налаштовують людину на боротьбу за свободу. Як поет Є. Гребінка збагатив силабо-тонічний вірш застосуванням різностопного ямба. У любовній ліриці він віддавав перевагу хорею і амфібрахію. Надаючи поезії невимушеності, безпосередності потоку почуттів і думок, поет користувався вільною строфікою, зберігаючи симетрію. Психологічно-етичним ґрунтом їх є народний ідеал вірності, щирості й взаємності.

Давно хтось сказав, що українською мовою можна писати лише саме кумедне, смішне... Досить прочитати історію Малоросії, придивитися до характерів її героїв, прислухатися до її пісень, де ремство душі виливається в таких жалібних звуках, як пісня степової чайки, як стогін матері над могилою сина, і ви думаєте: невже народ з таким залізним характером, з такими глибокими почуттями може лише сміятися? /Є.Гребінка./

Увібравши народні традиції, творчо сприйнявши досвід І.Крилова, Г.Сковороди, П.Гулака-Артемівського та інших попередників, прямуючи шляхом реалізму і народності, Є.Гребінка підніс байку до нового, вищого рівня, що мало велике значення для розвитку нової української літератури та літературної мови.